

„Az a csönd lett mit úgy hívnak halálos”

Illyés Gyula naplójegyzetei, 1956–1957

Egy leginkább a fiatalabb korosztálynak szóló, a könnyedebb témájú írásokból gyakran visszaköszönő mondatpárral kezdem – hiszen a kötet s az ahhoz kapcsolódó történelmi pillanat, melyről szólni óhajtanék, bár mindannyiunk életének meghatározó találkozásai, mégis elsősorban a fiatalokat érinti. Hogy megértsék azt, amiről nap mint nap hallanak, hol így, hol úgy, hol ezt, hol azt; s hogy megértsék azt, amiről apáik és nagyapáik leginkább az egyéni és közösségi hallgatásokból rakhatták össze önmaguk tanulságait. Illyés Gyuláról lesz szó, s az ő 1956-ban és 1957-ben papírra vetett, töredékesen megőrződött naplójegyzeteiről. A forradalomról, melynek során „Atlantisz sorsára jutottunk”, írja ő, s emelődött ki címként a kötet borítólapjára ez a sor; és ez a sor valóban talán még annál is tágabb metafora, mint amit itt, e „címszerepben” sugall.

De, no lám, könnyedebb indítást ígértem, és már milyen komor vagyok; lépünk most még vissza, oda. Nos, a mondat, amire utaltam, így szólna: ha mindent tudni akarsz Illyés Gyuláról, de csak egy könyvet szeretnél elolvasni, akkor bizony ne ez legyen az; ám ha mindent tudni akarsz 1956 történelmi súlyáról, de csak egy könyvet akarsz elolvasni róla, abban az egyébként szomorú helyzetben akár még ez is lehet az. Mert hát mindenképp szomorú általános állapotokat élünk, amúgy, az írás és olvasás terén tanúsított ismeretszerzés terén; ennek egyik lehetséges magyarázataként, hogy némiképp kontextusban maradjunk, idézzük ide Illyést, más forrásból; „...az írástudó ritkán árulta el úgy a közügy-tudót, mint világszerte napjainkban”, írta a *Szellem és erőszak* egyik esszéjében; az a kötet egyébként lehetne az az egyetlen, melyet érdemes betéve, szó szerint megtanulni, kedves ifjú olvasó, és neked, elbölcsült kortársam, sem ártana újra felnyitni; de nézzük végtére is „magát a medvét”.

Illyés naplójegyzeteit arról az eseményről, melynek horderejéről, horizontjáról és lehetőségeiről lényegében mindent megismerhetünk e sorokból, egyetemes tanulságairól éppúgy, mint hétköznapi pillanatairól, az elkerülhetetlen, s mégis zavarba ejtő módon bekövetkező fordulatról, nyolc-tíz évvel a Rákosi-féle „fordulat évei” után. Tudjuk, hogy az a megközelítés 1948-ra utal, rögzült, ám mindenki számára pontos és világos, hogy az ő hatalomátvétele már 1945-ben (ha nem korábban) megkezdődött, s bizony, módszerét, módszereit sokan „önként s dalolva” követték, támogatták. Bibó, bár naivnak nevezi később egykori megfogalmazásait, karakteresen levezeti a második világháború végét követő cikkeiben a jobboldal részvételének esélytelenségét a közéletben, a politikában. S ez, különösen annak fényében, hogy általános közvélekedésként jelenik meg, amely szinte törvényszerűen fejlődik osztály- és népellenes attitűddé, természetes módon tesz, teszi pusztá formalitássá az általános és titkos választójogot, s magát a választást, választásokat. Bár a képlet, hogy elidőzzünk itt egy pillanatra, bonyolultabb rendszert követ (s ezért utaltam a fordulat többéves előkészítésére), hiszen – a keserű csalódás és vi-

lágháborús sokk után is – korántsem egyértelmű a kommunista hegemonia. Még a megszálló szovjet csapatok segítségével sem. Ezt majd sokan elemzik, de érdekesebbek a mellékmondatok: Veres Péter például így utal erre egy alapvetően a szárszói gondolatot, a népi mozgalmak életét körüljáró írásában; a választásokról szólva jegyzi meg: „...koalíció helyett egyoldalú párturalmat kellett volna megvalósítani. Csakhogy ehhez kevés volt a politikai erő. Számszerűségében is, de kormányzásra való érettségben is. És ami legnagyobb baj lett volna, és ami itt történeti fátum és már az 1919-es tanácsforradalomnak is fő problémájává vált: túl erős volt a munkáspártokkal szemben a nemzeti bizalmatlanság. Még a szociáldemokratákkal szemben is.” A cél s a helyzet tehát nyilvánvaló az idealistább baloldaliak, kommunisták előtt, s bár a „cél szentesíti az eszközt” kőkemény diktatúrája sokak számára természetes módon válik elfogadhatatlanná, sokakban mégis megszületik, különösen a kezdetekben, egyfajta „kompromisszum”, egyfajta elfogadás. Ez különösen fontos a leveretését követő sok évtizedes csönd, majd az azt követő, egymással olykor élesen szembehelyezkedő értékelések közötti eligazodásban, a tények és érzelmek harmonikus logikájának összefésülésében. Hiszen Illyés, szinte mellékesen, az adott pillanatok, pillanatnyi történések feljegyzése során az utókor előtt e hangzavar által rejtve maradt kérdéseket válaszol meg; olyan kérdéseket, melyek súlytalanítása, vagy épp hamis irányba induló feloldása számos esetben adott és alapot a társadalom csoportjainak szembefordítására. Adott és ad, írom, mert a felszín fecsegése, olykor otromba lármája e történelmi pillanatokban is éles kontrasztban áll a mélység pengeélként artikuláló csöndjével. Ráérezhetünk erre, szinte azonnal, Illyés naplójegyzeteinek böngészése közben, de még inkább akkor, ha azonnal felfedezzük a kötet jegyzetanyagának kincsesládáját, Horváth István filológusi munkájának hallatlan precíz, szerteágazóan merítő, értékén – híjával a még nem elkoptatott jelzőknek – alig dicsérhető gazdagságát. S kéretik ezt nem túlzásnak venni; ez azon könyvek egyike, melyben a szerkesztő-szöveg-gondozó munkájának értéke, hozzátett lelkesedése nem csupán hangsúlyozza, de megemeli az alapszöveg súlyát, értékét. Olykor nem kevés bátorság kell s kellett ehhez, hiszen időnként jelentősen pontosítani, korigálni, tényszerűbb kontextusokba illeszteni kényszerült a szerző naplótöredékeit, ezt nyilván Illyés maga is megtette volna, ha feldolgozza azt, ám lemondott róla; magát a naplót is elrejtette, létezése – Illyés Mária a kötet előszavában ír erről, szépen – elfelejtődött. Majd felbukkant a padláson tárolt régi kéziratok dossziéi között; és most eltűnődhetünk a benne olvasható üzeneteken.

Azt írtam fentebb: „ha mindent tudni akarsz Illyés Gyuláról, de csak egy könyvet szeretnél elolvasni, akkor bizony ne ez legyen az; ám ha mindent tudni akarsz 1956 történelmi súlyáról, de csak egy könyvet akarsz elolvasni róla, abban az egyébként szomorú helyzetben akár még ez is lehet az.” Érvényes megközelítésnek érzem ezt továbbra is, egyetlen pendítéssel kiegészítve: mindkét esetben ez mindenképp megfelelő kezdet. Illyés írói, költői személyiségéhez, a művész alkotói egyéniségének titkaihoz nincs ennél pontosabb kulcs; általában sincs ilyen esetekben a konkrét eseményekre reagáló, azokra reflektáló, olykor mégis a szabad ötletek jegyzékéig futó ösvények bejárásánál megfelelőbb képlet. Illyés egyénisége s személyisége nagyon pontosan megrajzolható e napló sorait követve; rálelhetünk itt is, olykor, annak okságára, hogy életút-

jának döntéseit miért vitatták s vitatják némely elemző dolgozatok, viselven az amúgy valóban elkerülhetetlen kívülállás eleganciáját, de nem fogadván el azt, hogy a cselekvés akarása nemritkán viseltesebb göncöt, gúnyolható gúnyát aggat ránk.

A kívánt cezúra olykor mégis eltéveszthető. Épp emiatt is oly fontos ez a naplójegyzet-passió; precízen s okosan kiegészített töredékei az események valós idejű rögzítése révén rávilágítanak arra a két kérdésre, hogy immár szavunk a történelemre fordítsuk, ami hatvan év után is egyszerre tűnik túlbeszéltnek és megválaszolatlanul. Az első: mégis, kinek a forradalma?

Az elmúlt harminc év lármája épp ezt feszegeti, nemritkán óhatatlanul is szolgálva tovább az előző három évtized csöndjét. Mondhatnánk azt, a világirodalom méltán Nobel-díjasát idézve: „a választ, testvér, azt fújja már a szél”; bizony, a *Blowing in the wind* visszhangjára odafigyel-e valaki, legalább a Nobel-díj árnyékában; de ne kalandozzunk el, hiszen a választ már e naplóban kimondja Illyés, utalva a szavak idősíkjai olykor rejtélyesen összekötő titokzatososságra, mert hát, erről ugyan Illyés mit sem tudhatott, azok a suhancok, meglehet, Bob Dylan-dalokkal indultak volna a maguk hányaveti módján a harcba; „Mama, vedd le rólam ezt a jelvényt / többé már nem használhatom”; mert ők a tett, mert „Egy nemzet akarata válságos pillanatokban a »suhancok« útján fejeződik ki. Akik nem félnek a kockázattól, ők a »szabadok« (a meglévőhöz még nem kötöttek) s a »felelőtlenek«! Szavuk egy percig érvényes. Kimondják a kimondanivalót, elvégzik a történelmi feladatot s tréfálva hazamennek”. (Október 25. Csütörtök). Fentebb utaltam már az írói személyiségre, ez itt is felötlök a kései olvasóban, de szavunkban most fontosabb a történelem arcéle. Amit ennél is pontosabban rajzol meg október 31-én, olvassuk: „Azt érzem, mintha nem törpegerincű nép fia volnék. (...) Mert ezeknek a tetteknek a végrehajtóit testvéreimnek, öcsémnek, fiaimnak érzem. Egy családban tudom velük magam. Azt érzem, hogy helyettem és nevemben cselekedtek. (...) Akiket én ott harc közben láttam, egytől egyig munkásfiúk voltak. (...) Fölkelésük megindítóit és részben vezetőit diákok voltak. Tudjuk, ezekben az években ki iratkozhatott be az egyetemre. Akik szinte a hajdani árja-törvények szigorához hasonlóan tudták igazolni munkás vagy paraszti származásukat. S ráadásul szellemileg is kiválóak voltak, mert hisz a rendszer még belőlük is csak zárt számút vett föl. Hát még a népi hadsereg fiatal katonatisztjei. Itt nem volt elég a munkás vagy paraszt származás. A szülők munkásmozgalmi múltjával, forradalmi érdemeivel kellett megtoldani.” S majd egy nappal később papírra kerül a gondolat folytatása, összegzése: „A szabadságharc első szakasza győzelmet hozott. Aki ezeken a napokon Pest utcáin járt, tudja, ezt a harcot munkás, paraszt és értelmiségi származású diákok kezdték, munkásfiúk vitték döntésre, munkás és paraszt honvédek fejezték be. Az első szakasz nagy vívmánya a szabad választások előkészítése, a tíz év előtti pártok föltámasztása.” (November 1. Csütörtök). Ez a gondolatmenet, az események rögzítésével párhuzamosan születő elemzés végig jól követhető, s majd még pontosabban kerül bele abba a dokumentumba, mely november 28-án kelt, s a Magyar Írók Szövetsége, valamint a Petőfi Párt irányító testülete (köztük természetesen Illyés) fogalmazott meg. Ennek egyik lényeges eleme: „Az ország népét, életszínvonalának alacsonyága, politikai jogainak erőszakos korlátozottsága, függetlenségének és

szuverenitásának hiányérzése folytán egyre fokozódó elégedetlenség öntötte el. (...) A tömeghangulat nyomása következtében beállott újabb s újabb párt- és kormányváltozások azt a hitet táplálták a népben, hogy jó úton jár, s magatartásával végre is kivívja jogos követeléseit. A nép kívánságai forradalmi kívánságok voltak, és a népnek nem volt tudomása lappangó ellenforradalmi erőkről. A forradalom első korszakában két réteg figyelte dermedten a forradalom tényét. Az egyik Rákosi és Gerő hibás politikájának szektáns csoportja volt, a másik pedig a Horthy-korszakból megmaradt deklasszált és megfogyatkozott reakciós réteg. Az úri Magyarország és a burzsoázia maradéka semmi részt sem vállalt a forradalom kockázatából.”

Eszmefuttatását, annak pontos belső logikáját érdemes e naplóban is végigkísérnünk, ahogyan érdemes mindig szem előtt tartanunk az ebben is megfogalmazódó népi, nemzeti gondolat kohézióját; a módszerek, az elképzelések ugyan eltérhetnek, de a végső cél, a népben-nemzetben gondolkodó demokrácia fogalma megkerülhetetlen értéke e gondolkodásnak. Ahogyan, összegezzük most ezt az első kérdést – kinek a forradalma – a fentiek szerint: azoké, akik saját tisztességük és becsületük rovására elfogadtak valamiféle kompromisszumot, s közel tíz évig szolgálták a szemükbe hazudó eszmét s a hazudozó politikusokat. Ha egyetlen ember spontán kitörésével akarnánk ezt illusztrálni, akkor elegendő a naplóból Veres Pétert idéznünk: „Mindig szolga voltam. De a szolgának is van becsülete! Sose tudtam megértetni, hogy szolgaként is emberszámba vegyenek!” – fakad ki Déry, Tamási Áron s Illyés előtt, s könnyezni kezd (Január 22. Kedd). Ám ha azt kutatjuk, kik szervezték a forradalmat, kik készítették elő, Illyés erre is pontosan megfelel: „A fölkelés azáltal is klasszikus volt, hogy teljesen önkéntelen s ösztönös volt. Bizonyítja ezt, hogy nemcsak vezére, de még fókusza sem támadt, még napok múlva sem. Előkészítettség s szervezettség annyi sem munkálta, mint rég Petőfiék forradalmát.” (November 11. Vasárnap reggel).

Eddig tartson annak a lényeges gondolatvonulatnak általam történő felidézése, mely a második kérdés kapcsán válik fontossá, előtte azonban utaljunk, röviden, kivonatossan, a gondolat teljességére. Illyés, mint mások, pontosan összegzi az események menetét követve s elemelve, hogy a forradalom a háború utáni új hatalom diktatúrája, erőszakossága, fölényes úrhatnámsága, az emberi lét, a szegénység iránti közöny és közömbösség ellen tört ki, vált cselekvővé; hinni akart valamiben s valakiknek, s ebben a hitében árulták el. A szabadság iránti vágyát, annak akarását, szeretetét, annak alanyi cselekvőképességét alázták meg, törték, a gerincénél, el. Húzzuk ezt alá, hiszen nagyon fontos lelki mozzanata azon kérdéskörnek, mely szintén egyszerre túlbeszéli és elhallgatott: mi volt Kádár jóvátehetetlen bűne?

A válasz egyik lehetséges kulcsa szintén itt olvasható, a napló soraiban, vagy azok mögött. Nem szándékosan elrejtve, dehogy; épp csak hogy valóban csupán meglibben, átsuhan a tények árnyékaiban. Egy furcsa lelkiállapot, melynek felfejtéséhez az első általam beemelt idézetből is kiindulhatunk; a forradalom lehetőségének kételye, ám csodaszerűségének mégis elfogadása lassan-lassan egyfajta realizálható reménnyel párosul; ahogy haladunk előre a napok sodrában, előttünk születik meg egy tényként ugyan soha nem elfogadott, nem úgy kezelt érzés az íróban; az az érzés, mely miatt ő maga is annyiszor

s majd még sok évig, ezután is, elmegy a falig, vájja azt, mert űzi valamiféle akarat; ne féljünk kimondani: népe, nemzete, hazája sorsának jobbá tétele. Ha egy konszenzust ezért kell elősegíteni, ha egy kompromisszumot ezért kell elfogadni, akkor nem lehet azt felülíró kívülállóként tűnődni csak az adott helyzet reménytelenségén; akkor sem, ha az adott helyzet – reménytelen. Az a fajta reménytelenség, az a szkepszis, mely az „írók forradalmának” valósága volt, akik elhitték, elfogadták a negyvenes évek végén a rend körvonalazódását, de tiltakoztak is ellene, aki ahogy tudott. Illyés például papírra vetette híres versét, az *Egy mondatot*, majd elrejtette, másra bízta, a vers kéziratának története önmagában a kor lenyomatát tükröző regényes legendárium; miként, mint mondtam, a forradalomra készülődő írók valósága; erről tesz említést, ennek helyzetébe emel bennünket a napló felütése; október 23-án Miskolcra indulnak, Szabó Lőrincet köszönteni, sok hete leszervezett időpont ez, egyszerre különös és megható pillanat: a forradalom ifjúsága még nem sejtí, de órákon belül cselekedni fog, a nagy írók pedig görgetik s hevítik tovább a parazsát, nem gondolván még a tűzzel. (Akár derűs pillanatként is fölfoghatjuk párhuzamát Magyarország 1944-es német megszállásával, melynek óráit ekképp rögzíti Tolnai Gábor, kinek találkozója van azon a bizonyos „októberi vasárnapon” egy kávéházban. Útját óvatosan teszi meg az utcán gördülő német harckocsik árnyékában, odaérve bepillant a kávéház ablakán, s mit lát? „Asztalról asztalra jár tekintetem. Seressék még nincsenek idebent sem. Egy oszlop mögött viszont felfedezem Illyés Gyulát. A költő előtt készülő versgyűjteményének kefelevonata. Azt korrigálja. Odasietek asztalához. Üdvözlésemre riadtan tekint fel. Úgy tűnik, mindenestől benne él megjelenés előtt levő kötetének légkörében. Én azonban máris kérdezem arról, ami bekövetkezett. A másodperc tört része alatt kiderül, sejtelve sincs a német bevonulásról. Közlésem hitelességében azonban hasonlóan kételkedik, mint mindnyájan a megbizonyosodás előtt. Szavaim mégis döbbenetet váltanak ki. Ültéből feláll, s az iménti riadtság helyett magatartása indulatra vált. – Mit beszélpsz?! – csattan fel hangja, szinte robbanásra készen. A kételkedés burkába rejtett keserűség most a hírhozón csattan. – Ne beszélj badarságokat! – folytatja ilyenféleképpen.”) (Tolnai Gábor: *Országromlás. Egy Illyés-töredék margójára /Örökség és örökösök*, Gondolat Kiadó, 1974/)

De már nem csupán lazul, de bennük is rég elengedett az a kötés, melyről majd Illyés leírja ezt a sort, már újra naplójánál járunk, a suhancokról szólván: „a meglévőhöz még nem kötöttek”. Nem úgy, mint ők, kiket magához kötött a rég felrúgott és megszegett konszenzus, annak terhe, beleértve a sok-sok éven át szükségtelenül vállalt kompromisszumokat; mit ért mindez? Hogy majd, zárjuk le a hosszú gondolatot, Illyés feljegyezze naplójában az *Egy mondatról*, már 1957. január végén, hírt kapván valakitől egy összejevetelről: „Ő megvédett engem. De már mások is azon a véleményen voltak, hogy a Zsarnokság című verssel sokat »jóvátettem«. Hogyha kétkulacsosnak tartottak is (...) most úgy látszik – szimbólum lehetek.” Értjük-e, megérthetjük-e elkeseredését, magába nyelt indulatait, érti-e, megéri-e valaha is a politika azok szomorúságát, akikkel visszaél, akiket beszennyez, akik tisztessége s hite mögé bújva elköveti legaljasabb árulásait. Akkor, amikor – sokadszor is – elhinti bennük a remény lehetőségét; úgy, s itt a válasz, ahogyan Kádár tette azt, s tették

rendszere nyájasai. Ott lebeg mindez a feljegyzések szavai között, a hit, hogy lehet, talán mégis, lehet valami Kádár kompromisszumokat, konszenzusokat ígérő, lebegtető manővereiben, a tárgyalások alakításában; ott van ezek lenyomata, a kiválás kora, a leszámolás terrorgépezetének beindításáig; arról Illyés már nem beszél, nem tudósít, ám sokkal ékesszólóbban beszél a puha diktatúra konszolidációnak nevezett előkészítéséről; nagyívű szépprózák lehetőségének skiccei, vázlatai rajzolódnak sorra elénk, befejezett és befejezetlen, olykor már befejezhetetlen mondatok foszlányaiból. Átlátja s átláthatóvá teszi a kínozón ismerős manővereket, s ami a legfontosabb: pontosan érzékelteti a felépülő rendszer konok dacát a demokráciával szemben. Nem mondja ki, már s még nem, csupán tudunkra adja, hogy a forradalom vezetőinek a kivívott eredmények miatt kell meghalnia; hiszen „Az első szakasz nagy vívmánya a szabad választások előkészítése, a tíz év előtti pártok föltámasztása” sikerrel járt, legalábbis elindult fölötte a látszataluk hazugsághálója. Márpedig ide visszatérni, vagy akár csak gondolni rá, lehetetlen és elfogadhatatlan út volt a hatalom birtoklóinak. Ez az, ami egy túltengő hatalom számára amúgy mindig elfogadhatatlan. Olvassuk hát a naplót, a pillanatok, a hétköznapiok letehetetlen olvasmányát adják, a lassan kezdődő egyéni és nemzeti idegösszeomlás kezdeteiről, a sok-sok példával alátámasztott tanulságról: „Érdemes tehát – mert hisz eredményes – hazudni az igazság legkiáltóbb esetében is” (Január 12. Szombat) – írja Sartre mondatai kapcsán, oly elegáns iróniával; a könyv, igen, akkor is megunhatatlan olvasmány, ha a történet elsődleges fordulataira vagyunk kíváncsiak, de, mondom, méltóan egy klasszikus íróhoz, hordoznak olykor általános, egyetemes tanulságokat is e textusok. Hadd emeljek ide ezek közül csak egyet. A szöveg Ady baráti körének három személyiségét említi, az ő jellemzésükből indul ki, imígy kanyarítva a szót: „Nézzük meg hogy a korról, amelyből kinőttek, mit vallanak, olyanformán, ahogy a még »fajtaazonos« fák gyümölcse is rávall a talajra. Mindhárman az első világháború előttben gyöke- [A folytatás hiányzik]”.

Ott van az. Végig, nagyon pontosan, ott van.

Csak nagyon figyelmesen kell olvasnunk, legfőképp ott, ahol a mives filológus, Horváth István sem tart velünk. Épp csak jelez valamit lehetőségeinkről; jelez arról, hogy a mives, szövevényes líra avagy széppróza is nagyon erős belső logikán épül fel; követni s értelmezni kell tanításait. Nem árt, de nem mindig jó, ha elfogódottság és pátosz hat át bennünket, a múlt egy-egy tanulságába botolván. Példám erre egy pillanat kettőssége. Illyés Mária eligazító, szép és megrendítő előszavában van egy különös mozzanat. „A legmaradandóbb esemény számomra azonban apám egyik szűkszavú, de életre szóló leckéje”, írja. „November volt már, amikor egy hajnalban fölébresztett: – Öltözz föl – szolt. (...) fölvitt a padlásra. (...) A még koromfekete ég alatt jól látszottak a pesti hídfőn álló tankokból kilőtt világító lövedékek, ahogy a budai várba csapódtak. Ahol célt értek, ott lángok csaptak föl.” A következő sorok egy tűzharc érzékletes képét formálják, később ezt olvashatjuk: „Majd apám a kigyulladt épületre mutatott és azt mondta: – Az ott az Országos Levéltár.” Nos, anélkül hogy kételkednénk a színes kép valóságában, moccan bennünk valami tűnődésféle. Arról, hogy a koromfekete ég alatt lángoló épület pontosan beazonosítható-e? Illyés november 6-án kelt bejegyzésében aztán rálelünk egyfajta feleletre: „Este

– a hídról az orosz tankok a Bécsi kaput lövik, ott magyar tankok mozognak: tüzelnek vissza. Kigyullad a levéltár jobbszárnyának felső emelete, kiég. A padlásról nézzük sötétedésig.” Lám, a dolgok olykor roppant egyszerűek; a lírai költő, meglehetősen metaforaként adja tovább érzései lenyomatát, olykor nem is alkotásban, csupán alkotó dialógusban, ám mindig rábukkanhatunk az eredeti képre, a lenyomat valóságára. Ránk bízgatik, hogy mit hogyan értelmezzünk, s mit viszünk tovább, múltunkból, történelmünkéből, történeteinkből.

Ami – ott van. Végig, nagyon pontosan, ott van, s ott marad, velünk.

Ott volt 1983-ban is, Balatonszárszón. Egy különleges napon. Tulajdonképpen arra sem emlékszem egészen pontosan, hogyan is kerültem, kerültünk oda? Persze nagy vonalakban összeállt az emlék, Kopré József kapacitált, kivel addigra több irodalmi esemény, egyesületalapítás és kiállítás szervezés kapcsán hozott össze a sors; különös, fura emberke volt, aki ismerte, ma is emlékszik rá, aki nem, annak ma már szinte elmesélhetetlen az egyénisége, megjelenése, habitusa. Az ő révén ismertem már addigra Obersovszky Gyulát, aki Gáliról mesélt, no, ezt nem csupán a lap szerkezete miatt mesélem, szövegem ide; vagy mégis?

Hívtam, hívtuk barátainkat is, legyetek ott, fiatalok, kapacitált Kopré Jóska, s mentünk, így Gátfalvi István is, ki addigra költőként már összecimborált Kopréval, de a széles olvasóközönnyel ez idáig sem. Jött, most fotografálni, de mert képeivel elégedetlen volt, s mert nem mert előrukkolni velük Bérci László „árnyékában”, aki a ’43-as találkozó híres fotója volt, s mert egyéb, családi gondok is szorították, a képei sokáig szalagon maradván, negatívként szorongtak, dobozba s fiókba zárva. Egy-két éve kerültek elő, amolyan „nézzük, mit tudtok még, régi negák” alapon, s most, amikor a képösszeállítást készítettem, mint régi film, peregtek előttem. Olyan régi, ugráló némafilmkockákként. Tűnődtem, hogy megbontsam-e ezt a filmet képaláírásokkal, de nincs hozzá szívem; fussuk inkább át csak így, amolyan előzetesként: mit is látunk majd? A vasútállomást, az esemény napján, s a busszal érkezők első pillanatait. Ahogy sorra egymásra ismernek régi barátok, és bemutatkoznak a közös ismerősök révén az újak, s ahogy alig lép le s indul a társak felé Fekete Gyula (4. sz. kép), máris ráköszön Kopré József (5. sz. kép). Majd elindul a tömeg a régi helyszín felé, talán a régi ritmusra lépkedve, fülükbe odaszűrődik a hangoló zenekar; célba érkezve a korabeli Szárszó emlékezetes arcai villannak elénk, a negyedik oldal két felső képén, sorrendben Hartványi István, Kopré József, Fekete Gyula és Fitos Vilmos, az alsón, még háttal, érkezik Bérci László. A találkozó lassan felveszi a megszokott ünnepi események ritmusát, ívét, hallhatjuk a Forrás-kör nagyszerű versmondóit, Medvigy Endre vezetésével, élvezhetjük a táncosok varázslatait, nagy tetszéssel hallgatja-nézi azt Pozsgay Imre is, aki beszéde végén magasba tartja az „új kenyeret”? A tegnapi volt, vajon? Vagy még-már a holnap elősütése? Hát erre (is) próbált választ lelni a lapszámban olvasható néhány írás s ez a hetvenöt év az 1943-as Szárszói Találkozó óta. Talán.

Tamási Orosz János